

O. ROLAND PREJS OFMCap. – LUBLIN

BIBLIOTEKA KLASZTORU KAPUCYNÓW W LUBLINIE. PRZYKŁAD BIBLIOTEKI KLASZTORNEJ

Biblioteka klasztoru kapucynów w Lublinie przy Krakowskim Przedmieściu jest typowym – jak się wydaje – księgozbiorem klasztornym, nastawionym na dostarczenie zakonnikom niezbędnych pomocy w pracy duszpasterskiej, zwłaszcza w kaznodziejstwie i spowiednictwie, w następnej kolejności pomocy w pogłębianiu wiedzy teologicznej, w mniejszym stopniu z innych dziedzin, a także literatury typowo rekreacyjnej. Współcześnie istnienie biblioteki klasztornej nie wyklucza możliwości, że zakonnicy w związku z wykonywanymi zadaniami mogą za zezwoleniem przełożonych posiadać specjalistyczne książki do osobistego użytku; w przeszłości ustawodawstwo zakonne kapucynów raczej nie godziło się na takie rozwiązanie. Zawsze jednak biblioteka klasztorna pozostaje pierwszym i podstawowym źródłem zaopatrywania się w potrzebną literaturę, oczywiście drogą wypożyczenia. Biblioteka lubelskiego klasztoru kapucynów nie była dotychczas przedmiotem naukowego opracowania; wzmianki o jej dziejach i zasobie znajdujemy natomiast w opracowaniach dotyczących dziejów klasztoru lub dziejów zakonu w Polsce¹.

Z dziejów księgozbioru

Klasztor kapucynów Lublinie został założony w 1724 r., a fundatorem jego był Paweł Karol Sanguszko, marszałek wielki litewski. Fundacja dokonywała się etapami: zakonnicy przybyli do Lublina w maju 1724 r., w 1726 r.

¹ L. Załewski, *Biblioteka Seminarium Duchownego Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji lubelskiej i podlaskiej*, Warszawa 1926, passim; F. J. Duchniewski, *Polska Prowincja Kapucynów w XIX wieku (1795-1864)*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 4, cz. 1, Lublin 1987, s. 103-107; M. Budziarz, *Kapucyni w Lublinie. Dzieje klasztoru w latach 1721-1864*, Warszawa-Lublin 1996, s. 121-123. Autor przytacza ciekawe zdanie z ustawodawstwa zakonnego: „po świątyni Pańskiej pierwsze miejsce w klasztorze należy się bibliotece”.

rozpoczęto prace przy budowie kościoła i klasztoru, a 16 sierpnia 1733 r. kościół klasztorny został konsekrowany. Obecność kapucynów w Lublinie została przerwana przez kasatę klasztorów w Królestwie Polskim przeprowadzoną nocą z 27 na 28 listopada 1864 r. w oparciu o ukaz cara Aleksandra II. Przy klasztorze pozostało początkowo trzech zakonników, później po śmierci jednego z nich, o. Melitona Wenera († 186) i sekularyzacji drugiego, o. Tertuliana Perkowskiego († w 186 r.), pozostał na miejscu tylko jeden zakonnik, o. Alfons Kulesza, jako rektor kościoła poklasztornego. Pozostali zakonnicy w chwili kasaty zostali wywiezieni do klasztoru w Łomży. Po śmierci o. Alfonsa Kuleszy († 8 maja 1901 r.) kościołem opiekowali się rektorzy z kleru diecezjalnego. Zakonnicy odzyskali klasztor w lipcu 1919 r. i przebywali w nim do 25 stycznia 1940 r., kiedy to zostali aresztowani przez hitlerowców i po krótkim pobycie w więzieniu na Zamku Lubelskim osadzeni w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen, a następnie w Dachau. W zaistniałej sytuacji przełożony prowincji przysłał kilku zakonników z innych klasztorów, którzy ukrywając przynależność do zakonu, czuwali nad kościołem i klasztorrem, a po ustąpieniu hitlerowców w 1944 r. ujawnili się i ponownie objęli obiekt w posiadanie. Kościół i klasztor pozostają w rękach zakonu do chwili obecnej.

Początki biblioteki klasztornej nie rysują się jasno, ale z zachowanych dokumentów należy domniemywać, że zakonnicy, przybywając na nową fundację, przywieźli ze sobą jakieś książki, być może z dubletów bibliotek klasztornych w Warszawie, Krakowie i Lwowie (klasztor lubelski był czwartą chronologicznie fundacją kapucyńska na ziemiach polskich). Przy budowie klasztoru przewidziano jednak specjalne miejsce na bibliotekę, z czego wynika, że już wtedy istniały uzasadnione nadzieje na liczebny rozwój księgozbioru. Kapucyńskie prawodawstwo zakonne polecało wyznaczyć w każdym klasztorze jednego zakonnika jako opiekuna biblioteki, a zachowane źródła dowodzą, że wymogu tego na ogół przestrzegano. Ustawy zakonne zakazywały nadto wypożyczania książek poza klasztor, pożyczania ich bez odpowiedniej rejestracji, tym bardziej niszczenia czy samowolnego zabierania. W 1817 r. biblioteka liczyła 1.230 woluminów, a w chwili kasaty klasztoru w 1864 r. – 1.823 tytuły w 3.219 woluminach. Po kasacie klasztoru w 1864 r. księgozbiór ten został włączony do biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie; nastąpiło to w wyniku większej akcji zarządzanej przez administratora diecezji lubelskiej, ks. Kazimierza Sosnowskiego. Nakazał on zabezpieczyć księgozbiory poklasztorne, słusznie uważając, że mogą w nich znajdować się rzadkie i cenne pozycje, które pozbawione należytej opieki ulegną zniszczeniu. Zakon nie starał się o rewindykację księgozbioru, m.in. dlatego, że nie dysponując inwentarzami sprzed kasaty, nie był w stanie wskazać konkretnych pozycji znajdujących się w bibliotece seminaryjnej. Ponadto w okresie po I wojnie światowej kapucyni nastawieni byli na odbudowę struktur zakonnych i odzyskiwanie klasztorów utraconych wskutek dziewiętnastowiecznych

kasat; o odzyskiwaniu utraconych księgozbiorów raczej nikt nie myślał. Pojedyncze książki znalazły się w Bibliotece im. Łopacińskich w Lublinie oraz w rękach prywatnych; odtworzenie ich dróg wymagałoby osobnego studium.

Współcześnie istniejąca biblioteka klasztorna powstała w 1919 r. po powtórnym objęciu klasztoru przez kapucynów. Złożyły się na nią resztki dawnego księgozbioru klasztornego, które z jakichś, nieznanych dziś powodów, nie zostały włączone do biblioteki Seminarium Duchownego, lecz pozostały na miejscu, następnie nieco książek przywiezionych z klasztoru w Nowym Mieście nad Pilicą, głównie dubletów z tamtejszej biblioteki klasztornej, oraz kilkadziesiąt książek pozostawionych przez księży diecezjalnych zarządzających kościołem w latach 1901-1910. O takim pochodzeniu książek świadczą zachowane znaki proveniencyjne (zapiski, pieczętki). Tak zorganizowany księgozbiór liczył około 280-300 woluminów. Dokładne podanie jego liczebności, tym bardziej odtworzenie zawartości jest niemożliwe, gdyż nie jest znany jakikolwiek katalog czy księga inwentarzowa z tamtego okresu; być może katalogu wówczas jeszcze nie sporządzono. Zbiór był odtąd systematycznie powiększany drogą zakupów, w mniejszym stopniu z darów lub przez wymianę dubletów z innymi klasztorami kapucyńskimi w Polsce. To ostatnie nie wchodziło w grę z tego powodu, że jedyny klasztor kapucynów w byłym Królestwie Polskim, który nie został skasowany – w Nowym Mieście nad Pilicą, oddał prawie wszystkie posiadane dublety ze swej biblioteki na zorganizowanie od podstaw bibliotek klasztorów rewindykowanych w Warszawie i Lublinie; inne klasztory kapucyńskie rewindykowano później (Zakroczym w 1932 roku, Lubartów w 1938 r.). Wspomniany już brak katalogu z okresu międzywojennego nie pozwala również odpowiedzieć, czy biblioteka poniosła jakieś straty w czasie II wojny światowej. Należy jednak wnioskować, że straty te nie były zbyt wielkie, bo we współczesnym zbiorze jest około 4.000 woluminów wydanych przed 1939 r., a noszących ówczesne znaki własnościowe biblioteki. Z drugiej jednak strony fakt tak niewielkich (czy nawet żadnych) zniszczeń biblioteki w czasie wojny trudno pogodzić z wojennymi dziejami klasztoru: zakonników, jak była o tym mowa, aresztowano 25 stycznia 1940 r., podczas przeprowadzonej wówczas rewizji zarekwirowano znaczną część dokumentów bieżącej kancelarii klasztornej, dlaczego więc oszczędzono bibliotekę? Na te pytania na razie nie potrafimy odpowiedzieć.

Około 1950 r. rozpoczęto sporządzanie istniejącego do dziś katalogu kartkowego oraz założono księgę inwentarzową księgozbioru. Do pracy w bibliotece zaangażowano wówczas świeckiego pracownika – emerytowanego bibliotekarza, mającego fachowe przygotowanie do tej pracy. Natomiast w latach 1959–1960 wyłączono z biblioteki nieliczne zachowane dotąd starodruki, które zostały przeniesione do centralnej biblioteki Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Nowym Mieście nad Pilicą (od 1994 r. w Zakroczymiu). Wprawdzie nie ma zachowanych protokołów kontroli biblioteki przez władze państwowe w latach 1951–1964, ani wykazu skonfiskowanych wówczas po-

zycji, ale ze wspomnień starszych zakonników wynika, że kontrole takie miały miejsce i że zabrano wówczas przedwojenne roczniki *Rycerza Niepokalanej* oraz *Małego Dziennika*. Rzeczywiście pozycje tych nie ma w obecnych zbiorach biblioteki.

Systematycznego katalogowania księgozbioru zaprzestano w 1971 r.; przyczyną tego był zgon dotychczasowego świeckiego pracownika biblioteki. Być może nikogo nie udało się zaangażować na jego miejsce i to spowodowało przerwę nie tylko w katalogowaniu, ale również w regularnym sprowadzaniu nowych nabytków i kompletowaniu roczników czasopism. Powrócono do tej pracy w 1975 r., kiedy opiekę nad biblioteką przejęli klerycy zakonni. Od 1982 r. przyjęło się, że do prac porządkowo-katalogowych zaangażowany jest pracownik świecki, a jeden z zakonników ma nadzór nad biblioteką, szczególnie w zakresie zakupu nowych pozycji.

Charakterystyka księgozbioru

Zasób biblioteki liczy około 28.000 woluminów książek i około 5.000 woluminów czasopism (64 tytuły). Zbiór jest skatalogowany w dwóch katalogach kartkowych: alfabetycznym i działowym, posiada również księgę inwentarzową. Nabytki są inwentaryzowane i katalogowane najdalej w ciągu trzech miesięcy od chwili nabycia. Nie ma katalogu komputerowego i na razie nie przewiduje się jego zainstalowania.

Książki ułożone są działami; w obrębie działu każda książka otrzymuje numer bieżący. Sygnatura książki składa się z dwóch elementów: litery oznaczającej dział tematyczny i kolejnego numeru w tym dziale. Zakwalifikowanie niektórych książek do określonych działów z konieczności jest umowne. Nie jest to z pewnością system najwygodniejszy, ale taki został przyjęty podczas katalogowania w 1950 r. i w tej chwili zmienianie go wymagałoby zbyt wielkiej pracy, a w praktyce oznaczałoby organizowanie od nowa całej biblioteki, co wiązałoby się z koniecznością wyłączenia książek z udostępniania przez dłuższy okres.

Wyodrębnione są następujące działy:

- A – encyklopedie, słowniki, bibliografie,
- B – teologia fundamentalna, religioznawstwo, misjologia,
- C – teologia dogmatyczna,
- D – (dział czasowo niewykorzystany),
- E – teologia pastoralna,
- F – katechetyka,
- G – teologia moralna,
- H – historia Kościoła,
- I – patrologia,

- J – biblistyka,
- K – liturgika,
- L – hagiografia,
- M – franciszkanizm,
- N – homiletyka, kaznodziejstwo,
- O – teologia życia wewnętrznego, ascetyka, mistyka, rozważania,
- P – prawo kanoniczne i świeckie,
- R – filozofia,
- S – sztuka,
- T – historia,
- U – psychologia, pedagogika,
- W – socjologia, ekonomia,
- X – nauki matematyczno–przyrodnicze,
- Y – nauka o literaturze,
- Z – literatura piękna,
- Cz – czasopisma

Z 64 tytułów czasopism znajdujących się w bibliotece 34 to tytuły czasopism bieżących; pozostałe to albo czasopisma, których wydawanie zakończyło się, albo czasopisma, których pojedyncze roczniki, niekiedy niekompletne, znalazły się w zbiorze przypadkowo. Z tytułów bieżących znajdują się w bibliotece przede wszystkim czasopisma o charakterze teologiczno–duszpasterckim: *Ateneum Kapłańskie*, *Biblioteka Kaznodziejska*, *Homo Dei*, *Pastores*, *W Drodze*, *Współczesna Ambona*, *Życie Duchowe*. Z czasopism naukowych znajdują się m.in. *Nasza Przeszłość*, *Roczniki Filozoficzne*, *Roczniki Humanistyczne*, *Roczniki Teologiczne*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, *Vox Patrum* i *Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne*. Franciszkanizm jest reprezentowany przez *Głos Świętego Franciszka*, *Studia Franciszkańskie*, *W Nurcie Franciszkańskim* i *Collectanea Franciscana*.

Wśród książek do najliczniej reprezentowanych dyscyplin należą: teologia życia wewnętrznego – ponad 2.000 woluminów, historia i historia Kościoła – łącznie około 3.500 woluminów, teologia dogmatyczna – 1.500 woluminów, biblistyka – około 1.400 woluminów i literatura piękna – około 2.000 woluminów. Pozostałe działy tematyczne nie przekraczają 800 woluminów każdy, choć np. nauki matematyczno–przyrodnicze mają tylko 350 woluminów.

Biblioteka nie zawiera starodruków (tym bardziej inkunabułów), te bowiem – jak wspomnieliśmy – zostały zgromadzone w centralnej bibliotece Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu. Nieliczne są w zbiorach biblioteki druki dziewiętnastowieczne. Z założenia też biblioteka nie gromadzi rękopisów oraz maszynopisów prac dyplomowych, ani mikrofilmów. Gromadzenie tekstów zapisanych na nośnikach elektronicznych nastąpi, być może, w przyszłości; na razie nie ma ich w zbiorach biblioteki.

Około 80 % współczesnych nabytków biblioteka pozyskuje drogą zakupów. W 1999 r. klasztor przeznaczył na ten cel około 8.000 zł. Około 10 % nabytków pochodzi z wymiany międzybibliotecznej, prowadzonej przede wszystkim z innymi bibliotekami klasztorными zakonu. Wreszcie około 10 % nabytków pochodzi z darów, przede wszystkim od zakonników, którzy przekazują bądź własne publikacje, bądź otrzymane od innych autorów. Od 1945 r. biblioteka nie otrzymała w formie daru większej grupy książek od ofiarodawcy świeckiego (zdarzały się pojedyncze egzemplarze). Na przyjęcie książek w depozyt – choć były takie propozycje – nie zezwalają przepisy zakonne.

Od 1981 r. biblioteka mieści się w lokalu specjalnie zbudowanym na ten cel nad boczną nawą kościoła. Lokal jest zaopatrzony w metalowe regały z regulowaną wysokością. Pomieszczenie jest wystarczające – księgozbiór zajmuje aktualnie 3/4 użytkowej powierzchni regałów. Nie ma natomiast specjalnej czytelnicy, rolę tę bowiem spełnia w klasztorze w odniesieniu do czasopism bieżących sala rekreacyjna, a książki i czasopisma z lat poprzednich zakonnicy wypożyczają, biorąc je do osobistych pomieszczeń (do cel klasztornych).

Udostępnianie i przydatność zbiorów biblioteki

Biblioteka klasztoru kapucynów w Lublinie – jak na początku napisaliśmy – z założenia ma służyć zakonnikom w realizowaniu formacji zakonnej oraz być pomocą w pracy duszpasterskiej. To przesądza o jej profilu tematycznym oraz o udostępnianiu. Zasadniczo z jej zbiorów mogą korzystać zakonnicy mieszkający w tymże klasztorze. Za zgodą przełożonego klasztoru z biblioteki mogą korzystać także kapucyni z innych klasztorów. Nie wyklucza się korzystania z biblioteki przez inne osoby, w pierwszej kolejności przez duchownych, ale traktowane jest to jako wyjątek; o celowości takiego wyjątkowego udostępnienia rozstrzyga przełożony klasztoru.

Duszpasterski profil biblioteki sprawia, że jej przydatność naukowa nie jest wielka. Niemniej czytelnik znajdzie w niej bibliografię teologiczną, podstawowe podręczniki, niektóre monografie, zwłaszcza opublikowane przez Katolicki Uniwersytet Lubelski (łatwość w nabyciu na terenie Lublina), czy wreszcie wspomniane już czasopisma. Zakonnik zajmujący się pracą naukową w dziedzinie teologii, jeśli dysponuje osobistym księgozbiorem specjalistycznym, znajdzie w tej bibliotece naukowy warsztat pomocniczy. Piszący te słowa, opracowując od kilku lat *Polską Bibliografię Franciszkańską*, ze zbiorów biblioteki pozyskuje około 25% opisów bibliograficznych.

W jakim stopniu mieszkańcy klasztoru korzystają z biblioteki? Na przełomie 2000 i 2001 r. w lubelskim klasztorze kapucynów mieszkało 22 zakonników (11 kapłanów, 2 braci profesów wieczystych i 9 braci profesów czasowych czyli juniorystów). Na pojedynczego zakonnika przypadło przeciętnie

28 wypożyczeń w ciągu roku, a czas korzystania z książki wynosił średnio 1 miesiąc. Ilość wypożyczeń wygląda podobnie u kapłanów jak i u braci, z tym, że u kapłanów dominuje wypożyczenie książek z zakresu teologii dogmatycznej i moralnej, bibliistyki i historii Kościoła, u braci – z zakresu teologii życia wewnętrznego, franciszkanizmu i hagiografii. Z biblioteki korzystają także mieszkańcy drugiego lubelskiego klasztoru kapucynów – przy Alei Kraśnickiej, głównie mieszkający tam klerycy zakonni. W bibliotece poszukują oni głównie podręczników z filozofii i teologii, obowiązkowych lektur, a także innych książek pomocnych im w studiowaniu w seminarium duchownym. Pewnym niepokojącym sygnałem może być nikłe ze strony zakonników zainteresowanie literaturą piękną, choć w bibliotece są dzieła autorstwa klasyków tej literatury, zarówno pisarzy polskich (Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Cyprian Kamil Norwid, Henryk Sienkiewicz, Józef Ignacy Kraśzewski, Eliza Orzeszkowa, Maria Dąbrowska, Zofia Kossak, Jan Dobraczyński) jak i obcych (Jan Wolfgang Goethe, Wiliam Szekspir, Ernest Hemingway, Tomasz Mann, Honoriusz Balzac, Günter Grass), te ostatnie głównie w przekładach polskich. Również nie cieszą się zainteresowaniem książki z zakresu nauk matematyczno–przyrodniczych.

Piszącemu te słowa nie są znane fakty, by o udostępnienie jakiejś książki zwróciła się wypożyczalnia międzybiblioteczna. Prawdopodobnie nie było takiej potrzeby, jako że biblioteka zawiera pozycje dostępne bez trudu w innych księgozbiorach.

Uwagi końcowe

W Lublinie istnieją dwie teologiczne biblioteki naukowe: Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Biblioteka Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego. Charakter naukowy mają także, choć mniejsze co do liczebności księgozbiorów, biblioteki seminariów duchownych: kapucynów przy Al. Kraśnickiej, marianów i karmelitów bosych. W tej sytuacji wydaje się, że nie ma potrzeby, by zmieniać profil zaprezentowanej biblioteki, tym bardziej, że z założenia centralna biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu również ma charakter naukowy. Lepsze natomiast mogłoby być wykorzystanie zbiorów biblioteki, bo ilość wypożyczeń w stosunku do zgromadzonego zasobu nie jest wielka, choć w stosunku do liczby mieszkańców klasztoru nie prezentuje się najgorzej. Należałoby chyba także rozwinąć wymianę międzybiblioteczną, a w następnej kolejności poczynić przygotowania do komputeryzacji biblioteki i do włączenia jej w sieć polskich bibliotek kościelnych, co umożliwiłoby lepsze wykorzystanie księgozbioru oraz współpracę z innymi podobnymi księżnicami w Polsce.